WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Några teoretiska frågor

Author(s): David Davidson

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 21, häft 10/11 (1919), pp. 231-259

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437353>

Accessed: 26-06-2016 09:20 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Några teoretiska frågor.

Af David Davidson.

I. Den teoretiska nationalekonomiens föremål.

I de nationalekonomiska hand- och läroböckerna anges i allmänhet den teoretiska nationalekonomiens föremål vara de ekonomiska företeelserna, därvid ekonomisk företeelse säges omfatta all planmässig verksamhet för behofvens tillfredsställande, och planmässig verksamhet definieras såsom verksamhet, som med gifna medel åstadkommer största möjliga behofstillfredsställelse. Äfven om man ej fäster sig vid, att en verksamhets planmässighet kan framträda också på annat än ofvan angifna sätt, är dock denna definition bristfällig så till vida, som i nationalekonomiens undersökningsobjekt ingår äfven sådan verksamhet, som icke ledes af normen att med gifna medel åstadkomma största möjliga behofstillfredsställelse. Att en så beskaffad verksamhet plägar benämnas oekonomisk, innebär ej, att den skulle falla utom ramen för nationalekonomiens föremål.¹ Ett studium af den s. k. oekonomiska verksamheten är tvärtom ofta mer fruktbarande än af den s. k. ekonomiska verksamheten. Nationalekonomiens framsteg har till väsentlig del skett efter stora krig eller andra sociala omhvälfningar, under hvilka det oekonomiska handlingssättet haft sin blomstringstid.²

Liksom öfriga vetenskaper om samhällslifvet behandlar nationalekonomien (hvarmed jag i det följande afser den teoretiska nationalekonomien) blott viss sida af detta. Denna sida plägar anges på följande sätt. När det gäller verksamhet för ändamåls vinnande, bestämmes denna först och främst af hvilka slags medel äro behöfliga för vinnandet af ändamålen, i hvilken mängd och kvalitet dessa medel erfordras, de sätt hvarpå dessa

¹ Utan blott att termen ekonomisk tas i flere bemärkelser.

² Att det senaste världskriget i detta afseende icke skall komma att stå sina föregångare efter, härför har, som bekant, äfven i de neutrala länderna väl sörjts, och för detta står den nationalekonomiska vetenskapen på sätt och vis i en stor tacksamhetsskuld. De ekonomiska experiment, som föranstalts under kriget, äro till stor del af sådan art och omfattning, att nationalekonomerna, ehuru de i sin egenskap af vetenskapsidkare naturligtvis äro ytterst lifligt intresserade af socialekonomiska vivisektioner, dock aldrig skulle vågat göra framställning om dem eller ens skulle ansett sig kunna tillstyrka dem, om de tillfrågats. Ur den synpunkten var det därför en lycklig slump, att ingen nationalekonom fick plats i våra kristidskommissioner, och att, i de fall då deras yttranden inhämtats, deras råd lämnats utan beaktande eller förvanskats i tillämpningen.

medel böra användas m. m. dylikt. Dessa moment pläga betecknas såsom den tekniska sidan af verksamheten — termen teknisk tagen i så vidsträckt bemärkelse, att den omfattar ej blott näringslifvets, utan all ändamålsverksamhets teknik (konstnärlig, pedagogisk, militärisk o. s. v.). Dessa tekniska problem utgöra föremål för särskilda discipliner, som ha att utreda, huru en verksamhet skall anordnas, för att dess ändamål skall i högsta måtto kunna vinnas, om tillgång på erforderliga medel finnes. Nationalekonomiens uppgift åter skulle vara att undersöka, huru det förhållandet, att de erforderliga medlen förefinnas eller kunna anskaffas endast i begränsad, d. v. s. för ändamålen otillräcklig mängd, inverkar.¹ Emot denna gränsdragning kan visserligen anmärkas, att den lider af en viss ofullständighet (se sid. 237), men den kan här tagas till utgångspunkt för undersökningen.

Medlens tekniska sida betecknas inom nationalekonomien med termen nytta. Lämpligheten af denna term har ju ifrågasatts. Men i brist på bättre term spelar detta ingen roll. Nyttan i denna bemärkelse är sålunda resultatet af en värdering af medlen ur synpunkten af graden af deras användbarhet såsom medel. Dessa värderingar behandlas af de nyss omnämnda tekniska disciplinerna och dessas resultat bilda utgångspunkter, resp. underlag för nationalekonomiens undersökningar. Omfattningen af de ändamål, som eftersträfvast, och medlens nytta bestämma storleken af den behöfliga mängden medel. Förhållandet mellan den behöfliga och den tillgängliga mängden bestämma graden af medlens otillräcklighet, och denna ger upphof till en annan, från värderingen efter nyttan artschild värdering, hvars resultat här benämnas individuellt ekonomiskt värde, hvilket sålunda är uttryck för spänningen mellan den behöfliga och den tillgängliga mängden medel. När medlen äro mycket ojämnt fördelade, blir denna spänning mycket olika för olika personer. Det ekonomiska värdet är därför individuellt, beroende för hvarje särskild person på hans tillgång på medel i förhållande till hans behof. Däremot är det ekonomiska värdet ej subjektivt i betydelsen af godtycklighet. Att detta epitet ibland tillagts det individuella ekonomiska värdet såsom sådant, beror väl ytterst på, att vederbörande ej tillräckligt behjärtat det förhållandet, att nationalekonomiens föremål är blott en sida af det konkreta mänskliga samhällslifvet: de konkreta värderingar, som människor företaga, äro kombinationer af olika abstrakta värderingar, nämligen af å ena sidan flere eller färre värderingar efter nyttan och å andra sidan värderingen med afseende å otillräckligheten. Den ekonomiska värderingen är sålunda blott ett af flere moment i den konkreta värderingen af medel, och detta gör, att de konkreta individuella värderingarna kunna utfalla så olika för olika personer, äfven när spänningen mellan dessa personers medelförråd och deras behöfliga medel äro lika.

¹ Se min skrift »Om de ekonomiska lagarna för kapitalbildningen, 1879, sid. 1—3, och Cassel, Theoretische Socialökonomie, 1919, sid. 3.

Storleken af berörda spänning växer med relativa bristen på medel.¹ Det individuella ekonomiska värdet refererar sig därför ej till bestämda kvantiteter konkreta medel *såsom sådana*, utan endast till dylika kvantiteter medel betraktade såsom kvotdelar af förråd. Samma kvantitet medel får sålunda ett olika individuellt ekonomiskt värde bl. a. allt efter storleken af det förråd medel, hvari den ingår såsom beståndsdel, och varierar sålunda icke blott för olika personer utan ock för samma person under olika tider.²

Spänningen mellan den behöfliga och tillgängliga mängden får äfven ett annat uttryck nämligen i den nytta (= behovstillfredsställelse), som skulle gå förlorad, om en minimal del af medelförrådet förlorades, och som sålunda är beroende af dispositionen öfver nämnda del af förrådet. Denna konkreta nytta, som kallas för gränsnyttan, anger sålunda på sätt och vis, huru långt en persons förråd af medel räcker i och för tillfredsställandet af hans behov.

Gränsnytteteorien uppställer nu den satsen, att det individuella ekonomiska värdet öfverensstämmer med, resp. får sitt uttryck i gränsnyttan; ibland anges sambandet så, att gränsnyttan bestämmer det individuella ekonomiska värdet. Därmed skulle detta värde få ett mer positivt uttryck än hvad otillräcklighetsgraden innebär. Om riktigheten af dessa satser råder tvist. Men så mycket bör väl anses stå fast, att en persons individuella ekonomiska värdering och hans förråds gränsnytta utgöra parallellföreteelser af samma orsak, otillräckligheten, som inverkar på såväl detta värde som gränsnyttan.³

Men otillräckligheten ger ock upphof till en annan värdering af ekonomisk art, som skiljer sig från den nyss behandlade individuella ekonomiska värderingen däri, att den gäller de olika arterna medel i och för sig, sålunda utan hänsyn till att de ingå såsom beståndsdelar af en persons medelförråd. Vore det så, att det blott funnes en enda art medel,

¹ Om man, såsom nationalekonomerna vanligen göra, antar, att behofven äro obegränsade och att den behöfliga mängden medel sålunda är obegränsad, skulle spänningens storlek blott bero på ändringarna i den tillgängliga mängden.

² Medels otillräcklighet kan äfven spela en annan roll, i det att den ibland kan inverka på medels *nytta*. Sällsynta och än mer unika föremål få ofta ett tillskott af nytta just på grund af att de äro sällsynta eller unika, ett nyttighetstillskott som därför försvinner, då begränsningen minskas. Äkta pärlors nytta bero ej blott på deras skönhet, utan också därpå, att de på grund af sin sällsynthet och däraf beroende höga ekonomiska värde äro ägnade att ge offentligt uttryck åt ägarens rikedom; skulle äkta pärlor bli lättare tillgängligare och därigenom billigare, skulle denna nytta försvinna. Ett viktigare fall är beträffande sådana slags pengar, som bestå af varor — t. ex. guldpennningar —, i det att endast varor med hög otillräcklighetsgrad lämpa sig till att användas såsom pengar. En mycket stark ökning af tillgången på guld skulle göra detta oanvändbart till penningar. Liknande gäller för att varor skola kunna lämpligen användas för tesaurering.

³ I denna korta skissering af gränsnytteteorien har naturligtvis blott de allmänna dragen kommit att framhållas. I verkligheten har man egentligen kanske att i viss utsträckning räkna med icke ett, utan flere förråd pr person.

skulle den individuella ekonomiska värderingen vara den enda behöfliga. Tillvaron af olika arter af medel nödvändiggör emellertid, såsom lätt inses, en ytterligare värdering, som har att utröna, huru mycket af en art medel objektivt motsvarar en viss mängd af en annan art medel d. v. s. utan hänsyn till att medlen utgöra beståndsdelar af personers förråd. En dylik värdering behöfs för att afgöra, hvilka ändringar i sammansättningen af en persons förråd äro med hänsyn till otillräckligheten påkallade, och detta gäller, vare sig dessa ändringar af förrådets sammansättning sker så, att genom produktion en art medel förvandlas till en annan art, eller på det sätt, att byte med andra personer äger rum. Resultatet af denna ekonomiska värdering benämnes lämpligen objektivt ekonomiskt värde.

Det objektiva värdet framträder vanligen i form af en jämförelse mellan olika arter af medel; m enheter af medlet a sättas lika med n enheter af medlet b . Om nu detta förhållande ändras, så att $m + 1$ enheter a gälla lika med n enheter b , blir frågan, hvilketdera medels värde ändrats: har värdet af a stigit eller af b sjunkit? Tvist råder, om detta problem kan lösas eller om det objektiva värdet ej är blott en relation mellan olika varor.

Ricardo, som ej ägnade någon uppmärksamhet åt det individuella ekonomiska värdet, utan blott åt det objektiva, upptog detta problem till behandling, om ock mer i förbigående. Han skilde mellan absolut, realt, positivt värde å ena sidan och bytesvärdet, det relativa värdet å den andra.

Äfven enligt Ricardo var medlens otillräcklighet grunden till det ekonomiska värdet. Egendomligt nog har detta förbisetts af många hans efterföljare, däribland äfven framstående nationalekonomer, väl föranledt af hans af honom sjalf ofta beklagade oförmåga att ge fullt adekvata uttryck åt sina tankar. Ricardo inleder sitt arbete »Principles of political economy» med satsen, att föremål, som hafva nytta, härleda sitt värde ur två källor: deras otillräcklighet (scarcity) och den mängd arbete, som erfordras för att åstadkomma dem. Vissa föremåls värde bestämmes *uteslutande* af deras otillräcklighet, nämligen sådana, hvilkas mängd ej kan ökas genom arbete. Dessa utgöra dock en mycket ringa del af den massa varor, som utbytas på marknaden; de allra flesta kunna anskaffas genom arbete och kunna förökas nästan utan någon angifbar gräns, om man blott är villig att påkosta det arbete, som är nödvändigt för att erhålla dem.

Emot detta uttalande anmärker Walras, att det icke finnes medel, som kunna förökas utan gräns, och han anser sig behöfva bevisa detta genom att påpeka, att jord, arbetskraft, kapital och allt annat, som ingår i »la richesse sociale», endast förekommer i begränsad mängd. Walras borde dock ha förstått, att en så skarpsinnig man som Ricardo icke behöfde undervisas om så enkla och påtagliga fakta. Att Ricardo på det anförda stället ej behandlade värdet af jorden, arbetskraften och kapitalet, framgår ju redan däraf, att han såsom exempel på sådana varor (»commodi-

ties»), som härleda sitt värde uteslutande ur »scarcity», anför blott »bildstoder och taflor, sällsynta böcker och mynt, viner af särskild kvalitet, som endast kunna pressas ur drufvor vuxna å särskildt slags jord, hvaraf det finnes endast en mycket begränsad mängd». För att rätt uppfatta Ricardos tankegång måste följande beaktas.

Ricardos satser gälla blott statiska förhållanden, där ej annorlunda uttryckligen säges. Han lämnar därför tillfälliga rubbningar, liksom ock öfvergångar från ett statistiskt förhållande till ett annat alldeles å sido; sist-nämnda öfvergångar antar han ske i ett slag.

Den första gruppen varor (gamla saker, sällsynta viner o. s. v.) få sitt värde direkt ur sin otillräcklighet, som antas ej kunna minskas. Hvad åter andra varor beträffar, är deras värde i längden (statiskt) ej beroende direkt af deras otillräcklighetsgrad af det enkla skälet, att denna otillräcklighetsgrad kan godtyckligt förändras; vid hvarje särskild tidpunkt finnes visserligen blott en viss mängd af hvarje vara, men denna bestämmer (jämte efterfrågan) blott varans värde för tillfället. Men då det gäller värdet i längden, så sviker varans egen otillräcklighet såsom direkt norm, ty denna otillräcklighet är ju alltid variabel beträffande hvarje särskild vara (ehuru naturligtvis ej beträffande alla varor på en gång). Hvad som behöfs är sålunda en norm för huru i tidernas längd storleken af hvarje varas mängd kommer att regleras, och detta anger Ricardo på det sätt (som ju är det enda möjliga), att hvarje vara kommer att i längden förefinnas i sådan mängd, att dess värde öfverensstämmer med dess produktionskostnader.¹ M. a. o. bestämmande för de särskilda varornas värden blir alltså otillräcklighetsgraden hos de primära medel, hvaröfver människosläktet disponerar — arbetskraft, jord och kapital — och hvarje varas värde bestämmes af de mängder af dessa primära medel, som äro nödvändiga för åstadkommande af denna vara. Alltså: otillräcklighetsgraden af hvarje särskild vara är ej något primärt faktum, utan är tvärtom själf föremål för en reglering, hvarigenom värdet å hvarje vara bestämmes så, att det kommer i öfverensstämmelse med otillräcklighetsgraden hos de primära medel, som nödvändigt åtgå för varornas åstadkommande.

Om riktigheten af denna del af sin lära hyste Ricardo intet tvifvel och med densamma sammanhänger hans distinktion mellan realt och relativt värde. Det reala (absoluta, positiva) värdet af en vara beror på det kvantum af primära otillräckliga medel, som måst offras för varans åstadkommande. Äfven detta värde är ju i grunden uttryck för en relation, men ej för relationen till andra varor, utan för den relation, som angifves af de primära medlens otillräcklighetsgrad.

Ricardo var däremot mycket tvifvelsam beträffande en annan punkt,

¹ Dessa produktionskostnader utgöras dels af de mängder omedelbart och medelbart arbete (kapital), som nödvändigt erfordras vid varans framställande å jord, som ej ger jordränta, och dels af den tid, som måste förflyta, innan arbetets produkt hinner afsättas på marknaden.

nämligen möjligheten att finna en exakt praktisk användbar måttstock för att konstatera och mäta storleken af hvarje varas värde och dess förändringar. Detta berodde på, att varornas värden äro beroende på otillräckligheten hos två primära faktorer, arbete och »production-time», som äro med hvarandra inkommensurabla. När en varas produktion ändras så, att den kräver mindre arbete men mer »production-time», beror ändringen af dess absoluta värde bl. a. på, huru arbete och »production-time» förhålla sig till hvarandra. Men det problemet fann Ricardo vara mycket svårlöst och han lutade mot slutet af sin lefnad allt mer åt den uppfattningen, att det var olösligt.

Efter denna digression rörande Ricardo, öfvergår jag till att undersöka verkningarna af otillräckligheten i olika riktningar.

Det inverkar på gestaltningen af verksamheterna för ändamåls vinande. Medlens otillräcklighet inskänker dessa verksamheters frihet, unkastar dem vissa band, som benämnas ekonomiska lagar. Närmare bestämdt innebär detta följande.

Först och främst blir följden af medlens otillräcklighet, att val mellan olika ändamål blir en nödvändighet. Resultatet af dessa nödvändiga val, d. v. s. hvilka ändamål som väljas, beror till stor del på faktorer, som icke ha något samband med medlens otillräcklighet och som sålunda ligga utom nationalekonomiens område. Ibland ser det ut, som om nationalekonomien skulle uppträda med pretentioner att kunna alltigenom lämna normen för dessa val; ofta ges åt maximen att med gifna medel åstadkomma största möjliga behofstillfredsställelse denna vidsträckta innebörd. Men utom det att den teoretiska nationalekonomien icke uppställer några maximer, utan blott skildrar och förklarar, är det ju uppenbart, att nämnda norm är alldeles för formell. I många fall kunna dock ekonomiska hänsyn vara af inflytande på dessa val mellan olika ändamål, t. ex. när tillgodo-seende af ett ändamål kan ha inverkan på medlens otillräcklighet, antingen öka eller minska densamma genom inverkan i nyttig eller skadlig riktning på de primära medlen, arbetskraft, jord eller kapital. Sålunda kan konsumtionens art inverka i olika riktningar på arbetskraften (starka drycker, bostadsbehovets bättre tillfredsställande m. m.), det ena slaget af konsumtion kan tära mer på de mycket otillräckliga medlen, det andra slaget mer på de mindre otillräckliga. *Ett* fall kräver särskild uppmärksamhet, nämligen valet mellan nutida och framtida ändamål.

Därvid kan detta val gå ut på dels att rikta framtiden på nutidens bekostnad, dels att gynna nutiden på framtidens bekostnad. Det senare alternativet omfattar de fall, då redan bildade kapital konsumeras, då rof-drift af arbetskrafter och naturtillgångar äger rum. Detta lämnas dock här därhän. Det förra alternativet realiseras genom sparande, i den mån detta, hvilket ju ej alltid blir följden af det individuella sparandet, leder till inskränkning af konsumtionen in toto. I så fall ökas tillgången på

medel. Detta tillskott af medel kan emellertid disponeras på olika sätt. Dispositionen kan helt enkelt inskränkas till att bevara medlen till en framtid, men låta dem ligga oanvända, till dess att de i framtiden komma till användning för konsumtion eller annat ändamål. Ett exempel härpå är, om ett land samlar ett förråd af livsmedel i och för framtida större krig, som kunde afskära samfärdseln med de livsmedel exporterande länderna. Ett annat vanligare exempel är, att producenter under vissa tider öka sina lager af varor, utöfver hvad som egentligen behöfs för produktionens och afsättningens jämna gång. I dessa fall inverkar sparandet ej på annat sätt än att åstadkomma en inskränkning af konsumtionen i nutiden och reserverande af medel för framtiden. Men användas medlen under mellantiden mellan sparandet och den framtida konsumtionen, inträder en ytterligare inverkan af stor ekonomisk betydelse, hvarom mera längre fram.

Vidare inverka hänsyn till medlens otillräcklighet på valet mellan olika produktionssätt, d. v. s. på produktionens tekniska anordning. På detta område har, som bekant, det senaste seklet att uppvisa en synnerligen omfattande utveckling. Tekniken har stått under det starkaste inflytande af ekonomiska hänsyn. Det är denna punkt, på hvilken jag sid. 232 syftade med min anmärkning beträffande gränsdragningen mellan teknik och ekonomi. Emellertid modifierar ej detta förhållande i grunden distinktionen mellan dessa två områden. Det är visserligen alldeles riktigt, att om medlen ej vore otillräckliga, skulle den väsentligaste delen af den tekniska utvecklingen vara överflödig, nämligen den, som gått ut på att göra medlen mer tillräckliga. Man kan sålunda säga, att medlens otillräcklighet gjort den tekniska utvecklingen öfverhufvud nödvändig, så att otillräcklighetens insats icke består blott i att mellan flera tekniska möjligheter välja dem, som mest minska medlens otillräcklighet. Men af allt detta följer dock icke, att tekniken själf ingår i nationalekonomiens föremål, utan denna bildar fortfarande föremålet för särskilda vetenskaper. En annan sak är, att bearbetningen af detta samband mellan ekonomi och teknik väsentligen försummats. Om skulden härför faller mera på nationalekonomien eller på de tekniska disciplinerna, lämnar jag därhän. Rättast torde kanske vara att utsöndra detta gränsområde och göra det till föremål för en särskild disciplin, då dess bearbetande kräfver grundlig såväl teknisk som nationalekonomisk utbildning.

Den tekniska utvecklingen står i intimt samband med kapitalbildningen. Detta samband är emellertid ömsesidigt.

Med ett arbetes produktionsperiod förstås här den tidrymd, som förflyter mellan arbetets förrättande och konsumtionen af arbetets produkt. Betraktas ett samhälles produktion som ett helt, kan man sålunda bilda begreppet samhällets genomsnittliga produktionsperiod, som sålunda refereras till totaliteten af arbetsprestationer inom detta samhälle och representerar medeltalet af alla arbetsprestationers produktionsperioder. De särskilda arbetsprestationernas produktionsperioder kunna sålunda ändras

till sin längd, utan att den genomsnittligas längd ändras, under förutsättning af att några arbetens produktionsperioder ändras i motsatt riktning mot andras.

En nödvändig förutsättning för ökning af en produktionsperiods längd är tillgång på realkapital. När det gäller ett särskildt arbetes produktionsperiod, kan detta realkapital tagas från annat arbete eller bildas genom sparande, men hela samhällets genomsnittliga produktionsperiod kan till sin längd ökas endast genom att nytt kapital bildas genom sparande.

Motsvarande gäller *mutatis mutandis* om förkortning af produktionsperioden. Blevde den genomsnittliga produktionsperioden förkortad, skulle sålunda det använda realkapitalet minskas.

För att förekomma missförstånd må framhållas, att det härvid är fråga om hela arbetsmängden i ett samhälle. Ökas denna, inverkar detta på den genomsnittliga produktionsperiodens längd och i allmänhet så, att denna förkortas på grund af att den tillkomna arbetsmängdens genomsnittliga produktionsperiod är kortare än den förutvarande arbetsmängdens.

Tillämpningen af nya tekniska metoder och anordningar kunna inverka i olika riktningar på samhällets genomsnittliga produktionsperiod, men, såsom erfarenheten visat, inverka de i allmänhet förlängande på den samma, och i denna mån blir en förutsättning för den nya teknikens tillämpning, att samhällets realkapital ökas.

För att sparandet skall leda till bildande af nytt realkapital fordras, att den som spar eller annan, till hvilken denne öfverlåter sin rätt, ger produktionen en annan riktning. De konsumtionsmedel, som spararen om han ej spart, skulle konsumerat, få ju ej produceras, om bildandet af nytt realkapital skall bli verkan af sparandet, utan vederbörande produktion måste i stället i en mot sparandet svarande grad inriktas på produktion af andra medel. Detta innebär alltså, att en förutsättning för att sparandet skall leda till bildandet af realkapital är, att den genomsnittliga produktionsperioden vederbörligen förlänges.¹ Riktigheten af denna sats har visserligen förnekats. Om arbetsmängden ökas samtidigt med sparandet, kan, har man sagt, samhällets genomsnittliga produktionsperiod förbli oförändrad och dess förråd af realkapital ändock ökas. Detta är ju alldeles riktigt, men detta resultat beror därpå, att två ändringar med motsatt inverkan på den genomsnittliga produktionsperiodens längd inträffat. Ökningen af arbetsmängden har inverkat förkortande på den genomsnittliga produktionsperioden. För att realkapital skall kunna bildas genom sparandet fordras, att detta ändras i vederbörlig grad.²

Realkapitalets ökning är sålunda i sin tur beroende af att tekniken medger vederbörlig förlängning af den genomsnittliga produktionsperioden.³

¹ Närmare härom sid. 242.

² En minskning af realkapitalet förutsätter minskning af den genomsnittliga produktionsperiodens längd.

³ När producenterna öka sina lager, kan det ju sägas, att realkapitalet ökas, men i

Det område, som nu behandlats, faller inom läran om produktionen och konsumtionen ur ekonomisk synpunkt.¹ Man kan säga, att på detta område inverkar otillräckligheten i förhärskande grad så, att den framkallar sträfvanden att minska otillräckligheten. Denna sträfvan är dock icke ensamt härskande.

Annat är förhållandet inom fördelningen. Vid fördelningen äro de olika intressenternas intressen stridiga: hvad en intressent får mer af den gemensamma produkten, förlora de andra. Detta kan återverka på produktionen. Visserligen finnes det en stor kärna af sanning i det påståendet, att det ligger i alla intressenternas intresse, att det som skall delas — nationalprodukten — skall blifva så stort som möjligt; först med afseende å själfva delningen skulle intresse motsatserna dem emellan framträda. Men detta utesluter icke möjligheten, att intresse motsatserna äfven kunna inverka på produktionen, så att denna minskas. Förutsättningen för att produktionen skall ökas är ju, att de primära medlens otillräcklighet minskas. Men då det i väsentlig mån gäller, att regulatören af fördelningen är relationen mellan de olika primära medlens otillräcklighet och sålunda hvarje intressent visserligen har intresse af att otillräckligheten af de medel, hvaröfver de andra intressenterna förfoga skall minskas, men också af att otillräckligheten af hans eget primära medel skall ökas, är ju den möjligheten ej utesluten, att detta kan leda till att medlens otillräcklighet i det hela ökas d. v. s. produktionens resultat blir mindre än som behöft vara fallet.

Att allsidigare ingå på, huru de primära medlens otillräcklighet verkar på fördelningen, kan af flera skäl ej här komma i fråga. I den följande uppsatsen skall dock en fråga rörande fördelningen behandlas.

II. Till fördelningsteorien.

I sitt arbete »Föreläsningar i nationalekonomi» I (2:dra uppl.), sid. 222, anmärker Wicksell, såsom han redan i sitt 1893 utgifna arbete »Über Werth, Kapital und Rente» påpekat, att om arbetsgifvarna-kapitalisterna efter gemensam öfverenskommelse utsträcka produktionsperioden och därmed kapitalets investeringstid *längre* än som under fri konkurrens vore förenligt med hvars och ens intresse, så skulle deras vinster i själfva verket stiga, enär arbetslöner och jordräntor vid oförändrad storlek af kapitalet i penningar eller produkter räknadt därigenom nödvändigtvis måste gå ner. Wicksell tillägger, att om kapitalet uppfattas såsom sparad arbets- och jordkraft (af olika årgångar) i verkligheten en ökning af realkapitalet ägt rum, som skett på arbetarnas och jordägarnas bekostnad.

detta fall ökas ock den genomsnittliga produktionsperioden, då det ju dröjer längre tid än förr, tills dessa varulager konsumeras.

¹ Att draga någon gräns mellan produktion och konsumtion är ogörligt. Konsumtionen kan därför ej uteslutas från nationalekonomiens område.

Samma tanke upptogs sedermera af Cassel i hans år 1900 utgifna arbete »Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag», sid. 118, där han framhåller, att om företagarna besluta en extraordinär kapitalökning, t. ex. stora järnvägsbyggnader, så tvingas därigenom samhällets medlemmar att inskränka sin konsumtion i motsvarande grad och följdén blir, att »arbetarna spara och företagarna öka kapitalet».

I ofvan nämnda arbete, sid. 153, framhåller Wicksell möjligheten af att, då nytt kapital bildas genom sparande, följdén kan under vissa förutsättningar bli blott den, att det nybildade kapitalet konkurrerar med det gamla och leder till en stegring af arbetslönens och jordräntans höjd, hvilken absorberar kapitaltillskottet, så att realkapitalets storlek förblir oförändrad.

Denna möjlighet — som med begagnande af Cassels nyss anförda slagordsjargon kunde uttryckas så, att kapitalisterna spara och arbetarna konsumera hvad kapitalisterna spara — erkändes äfven af Ricardo i bref till Malthus (Letter of Ricardo to Malthus, utgifna af Bonar, sid. 185—191).

Wicksell återkommer till denna fråga sid. 163—4, där det är fråga om, under hvilka förutsättningar öfverhufvudtaget en ökning af realkapitalet kan leda till stegring af arbetslöner och jordräntor.

Innan jag ingår på de här omnämnda fallen, är det nödvändigt att beröra vissa satser, som tillhöra eller stå i samband med fördelningsläran. Därvid skall jag, för att förenkla framställningen, abstrahera från jorden såsom en ekonomisk primär faktor, d. v. s. antaga att jorden vore en s. k. fri nyttighet. Intressenterna i fördelningen skulle då bli blott arbetarna och kapitalisterna, om man följer den vanliga grupperingen af dessa intressenter.

Fördelningsproblemet förutsätter ju, att arbete och kapital samverka i produktionen. Men det spelar därvid en roll, att arbetet kan producera utan medverkan af kapital, åtminstone utan nämnvärdt sådant. Om man accepterar teorien om gränsproduktiviteten såsom norm för fördelningen, enligt hvilken arbetare och kapitalister hvar för sig få den andel af den gemensamma produkten, som motsvarar det tillskott af produkt, som skulle uppstå, om arbetsmängden eller kapitalet något litet ökades, resp. den förlust af produkt, som skulle inträffa, om arbetsmängden resp. kapitalet något litet minskades, så skulle dock arbetarens möjlighet att skaffa sig inkomst af kapitalöst arbete utgöra en minimigräns för arbetslönen, så att om i samarbetet med kapitalet arbetets gränsproduktivitet vore lägre än nämnda kapitallösa arbetsinkomst, den förra ej blefve normerande för arbetslönen. I detta fall måste produktionen med kapital ordnas så, att den kan betala i lön, hvad det kapitallösa arbetet inbringar. Men detta inskränker icke gränsproduktivitetsens giltighet såsom fördelningsnorm, blott man, såsom Wicksell gör, ger teorien därom ett så vidsträckt innehåll, att den

omfattar all produktiv verksamhet inom samhället, och sålunda arbetets gränsproduktivitet blifver det tillskott till samhällets hela produkt, som genom ett tillskott af arbete vinnes. Detta produkttillskott utgöres i det föreliggande fallet af det kapitallösa arbetets produkt. Detta bildar alltså minimum för arbetslönen. Problemet, som här föreligger till lösning, gäller bl. a. villkoren för att arbetslönen skall stiga öfver detta minimum på kapitalräntans bekostnad.

Då jag sålunda accepterar gränsproduktiviteten som norm för fördelningen,¹ kan jag ej underlåta att redan här, men blott i förbigående, erinra om den inskränkning af nämnda norms giltighet, som Wicksell framhållit, nämligen att gränsproduktiviteten ej är rätt uttryck för kapitalets andel i den gemensamma produkten (d. v. s. för kapitalräntan), ifall kapitalet uppfattas såsom en värdesumma (uttryckt i penningar eller realprodukter). Under sistnämnda förutsättning skulle det nämligen ofta kunna inträffa, att kapitalets gränsproduktivitet vore mindre och mycket mindre än den gällande kapitalräntan, och detta förhållande skulle vara den egentliga orsaken till ett af de märkvärdiga fall, som här ofvan relaterats (Wicksells fall n:r 2, då arbetslönen och jordräntan absorberar det kapitaltillskott, som sparandet skapat). En nära liggande anmärkning på grund häraf vore, att det nämnda förhållandet ej har någon betydelse, enär det vore tillräckligt att utröna arbetslönens och jordräntans storlek för att bestämma kapitalräntans. Men detta förutsätter, att man känner storleken af samhällets totalprodukt. Då detta ej är fallet,² saknar anmärkningen berättigande.

I samband härmed må i förbigående påpekas en viss inkongruens i denna teori. Såsom arbetslön upptages arbetarens hela andel i *brutto*-produkten af samhällets verksamhet. Såsom jordens och kapitalets andelar upptagas ofta³ blott dessas andelar i *nettoprodukten* (*jordräntan* och *kapitalräntan*), d. v. s. sedan jordens och kapitalets nötning afdragits. Logiskt sedt borde samma princip tillämpas i alla fallen, ty i arbetslönen ingår ju en del, som erfordras för att bevara arbetskraftens integritet (det nödvändiga underhållet, som för öfrigt är olika allt efter arbetets hårdhet och

¹ Detta accepterande innebär ej, att jag skulle vara blind för det faktum, som ju också Wicksell själf erkänner, att teorien om gränsproduktiviteten som norm för fördelningen har sina brister. Men för den nationalekonomiska forskningens framsteg är det bättre att bygga på en väl genomtänkt teori, äfven om den har sina brister, än att bygga på ingen teori alls, d. v. s. använda än den ena, än den andra principen såsom förklaringsgrund, allt efter som det passar sig. Detta är tyvärr ganska vanligt inom nationalekonomen, men genom detta fel ha dessa nationalekonomer bragt sin vetenskap i vanrykte såsom en s. k. kautschukvetenskap.

² Detta är orsaken till att alla tre faktorernas, arbetets, jordens och kapitalets, gränsproduktivitet måste *direkt* utrönas. Vore totalprodukts storlek känd, behöfde ju blott två faktors gränsproduktivitet vara känd. Nu måste man utröna alla tre gränsproduktiveterna och dessutom *presumera*, att summan af alla tre faktorernas gränsproduktiveteter är lika med produkten af en samtidig liten ökning af alla tre faktorerna.

³ Wicksell upptager andelarna i bruttoprodukten.

möda); man kan ju använda båda principerna och ange både brutto- och nettobeloppen. Arbetslönen skulle då komma att uppdelas i en del, som representerar kostnad, och en del, som utgör fri inkomst. Den förra delen är i längden ett nödvändigt villkor för produktens tillkomst, den senare ej. Men det är ej blott den formella logiken, som fordrar denna kongruens. När arbetslönen blir noll, betyder detta enligt den åsyftade terminologien, att arbetaren icke skulle få någon ersättning alls för sitt arbete, men jordens och kapitalets andelar bli icke noll, då jordräntan resp. kapitalräntan sjunker ned till noll; de få ju i så fall alltid ersättning för nötningen. Genom att taga hänsyn till andelarna i *bruttoproducten* undvikas detta, och detta har viss betydelse i andra afseenden, såsom att det framhåller, att jordränta och kapitalränta kunna vara negativa (då ej hela nötningen ersättes); ett särskildt fall skall i uppsatsen om kapitalräntans minimum beröras (sid. 256).

Jag återkommer här till satsen (se sid. 238), att en förutsättning, för att sparandet skall leda till bildande af realkapital, är, att samhällets genomsnittliga produktionsperiod, i den bemärkelse detta uttryck här tagits, förlänges. Denna sats behöfver något närmare belysas.

Det gäller därvid att fixera begreppet realkapital. Härvid är liksom alltid vid nationalekonomiska undersökningar af största vikt att noga precisera de förutsättningar, från hvilka man utgår, så att ej i dessa oförmärkt insmugglas det, som skall bevisas, ett fel, som ej är ovanligt i vår vetenskap.¹ För den skull tager jag begreppet realkapital i mycket vidsträckt bemärkelse, nämligen såsom omfattande alla ekonomiska nyttigheter, som äro bevarade för framtiden. Det är vidare här blott fråga om realkapital i nationalekonomisk bemärkelse, d. v. s. hvad som är realkapital för samhället i dess helhet. Detta begrepp vidlades dock af en viss obestämdhet nämligen i fråga om det objektiva ekonomiska värdets betydelse för begreppet realkapital. Äfven om man kan eliminera det högeligen störande moment, som ligger i penningvärdets variationer, kommer man ej ifrån denna svårighet. Den består i att å ena sidan de ekonomiska nyttigheterna såsom sådana, d. ä. begränsade nyttigheter, gälla emot hvarandra

¹ Ett exempel härpå är en liten utredning om en likformigt framtidskridande socialhushållnings natur, som Cassel lämnar i sitt arbete »Theoretische Socialökonomie», sid. 50—51. Han antar, att samhällets kapital K årligen växer med en konstant procent p samt att denna tillväxt möjliggöres genom att af samhällets årliga totalinkomst E spares ett konstant belopp $\frac{1}{s} \cdot E$. Han får på detta sätt ekvationen $\frac{E}{s} = \frac{p}{100} \cdot K$ eller $E = \frac{sp}{100} K$.

Med anledning häraf anser sig Cassel kunna uppställa följande sats: »Daraus folgt nun der wichtige Satz, dass in der gleichmässig fortschreitenden Tauschwirtschaft das Einkommen mit demselben Prozentsatz wie das Kapital wächst.

Här sker en förväxling mellan följd och förutsättning. Att E växlar i proportion med K , är en nödvändig förutsättning för att s skall vara konstant, när p är konstant. Det borde vara en självklar sak, att man genom lösningen af en ekvation ej kan få fram annat än ekvationens *förutsättningar*.

och in toto just genom sin egenskap af värden, medan å andra sidan det aldrig klargjorts, hvad en summa af värden egentligen är eller hvilken måttstock bör användas för att fixera en värdesumma. Att, såsom Cassel gör, låtsas, såsom om detta problem ej alls fanns till för nationalekonomien, är en alltför lättvindig utväg. Wicksell löser frågan beträffande kapitalet genom att betrakta realkapitalet såsom ett förråd af sparad arbets- och jordkraft. Detta innebär, såvidt jag kan se, att i stället för värdet såsom mått sättes medlens nytta i den i föregående uppsats angifna bemärkelsen. Men frågan är, om detta mått är användbart och det går för sig att, när det gäller en ekonomisk företeelse, lämna det ekonomiska värdet helt å sido.

Kapitalets funktion i *produktionen* anges ibland vara att förskottera arbetslöner och jordräntor. Tanken är därvid, att arbetare och jordägare icke vilja, resp. icke kunna vänta på sin andel i den slutliga produkt, till hvilken de i verkligheten medverka, på grund af att denna slutliga produkt först i framtiden blir färdig till konsumtion. Man kunde tillägga, att det också kan hända, att den ene kapitalisten kan komma att förskottera kapitalränta åt andra kapitalister, hvilka visserligen kunna vänta en tid, men ej hela den tid, som förflyter, till dess slutlig produkt i form af konsumtionsmedel vinnes.

Detta är naturligtvis fullt riktigt, men detta sammanhänger med att kapital har två betydelser: kapital i privatekonomisk och nationalekonomisk bemärkelse.

Det är här, såsom nyss antyddes, fråga om kapitalets roll i *produktionen*. Kapitalets funktion såsom förskottsgifvare är emellertid icke inskränkt här till. Det kan ock lämna förskott af annan natur, hvilket sker genom konsumtionslån i vanlig bemärkelse. Därvid förskottas en framtida inkomst, men detta sker på sådant sätt, att kapitalisten förskottsgifvaren såsom ekvivalent erhåller blott en fordran på att framdeles utfå det förskottade af förskottstagaren. Nationalekonomiskt sedt är verkan af denna transaktion i nutiden obestämd. Det kan hända, att den ur denna synpunkt är alldeles betydelselös. Transaktionen innebär — om man inbegriper själfva det sparande som möjliggör transaktionen —, att spararenlånggifvaren inskränker sin konsumtion och låntagaren ökar sin. Detta kan ur nationalekonomisk synpunkt vara en alldeles likgiltig händelse. Den kan under vissa förutsättningar vara af nationalekonomisk betydelse, men denna betydelse kan i olika fall gå i alldeles olika, motsatta riktningar.

När sparandet användes på detta sätt, uppstår emellertid ej något realkapital i nationalekonomisk bemärkelse enligt den vanliga terminologien.

Jämföres nu detta fall med det, då det sparda användes för att förskottera arbetslöner, finner man, att dessa fall erbjuda både likheter och olikheter. Likheten ligger i, att arbetaren i nutiden utfår en inkomst, som, om arbetaren själf inriktat sitt arbete på sätt, som skett, nämligen på

framtida sikt, arbetaren ej kunnat utfå förr än i framtiden. Men fallen äro olika däri, att förskottsgifvaren redan i nutiden erhåller en real ekvivalent för det s. k. förskottet. Denne får sålunda icke bara en fordran på framtida prestation; men å andra sidan innebär transaktionen, att den icke ger honom något framtida anspråk mot arbetaren. Affären mellan kapitalisten och arbetaren är en gång för alla afvecklad: arbetaren ger i nutiden full betalning för det s. k. förskottet, och kapitalisten får i nutiden betalning i produkten af arbetarens arbete. Termen förskott tas alltså i dessa fall i olika bemärkelser. Det s. k. förskottet åt arbetaren af arbetslön är ej något förskott i rättslig bemärkelse.

När kapitalisten ger arbetaren lön i s. k. förskott, uppstår sålunda för samhället i dess helhet i allmänhet ett realkapital — produkten af det arbete som aflönas.

Sammanställes resultatet i detta fall med resultatet vid konsumtionslån, skulle skillnaden ur nationalekonomisk synpunkt bli den, att i det förra fallet sparandet är förenadt med en ökning af de materiella medlen för produktionen, under det att detta icke är händelsen i det senare fallet. Emellertid håller detta icke alltid streck, såsom längre fram skall visas.

När sparande sker och det sparda användes i produktionen, blir förloppet följande, såvida vi fortfarande betrakta jorden såsom fri faktor och följa förloppet från början. Innan sparande sker, producera arbetarna för egen räkning utan kapital och erhålla en viss produkt i konsumtionsmedel. När därefter sparandet börjar, blir förhållandet, att spararna (de kallas i det följande kapitalister, resp. företagare), i den mån de spara, d. v. s. inskränka sin konsumtion, engagera arbetare, som de aflöna med det sparda och hvilkas arbete de inrikta på framställandet af produktionsmedel. Den lön kapitalisterna betala den del af arbetarna, som de engagerat, blir då ej högre än hvad dessa arbetare förut förtjänat på att arbeta för egen räkning, då arbetets gränsproduktivitet bestämmes af hvad de ännu icke engagerade arbetarna förtjäna på sitt arbete. I detta fall förlänges en del arbetares produktionsperiod och därigenom samhällets genomsnittliga produktionsperiod, och bildas realkapital i proportion dels till denna förlängning, dels till sparandet, under det att arbetslönen förblir oförändrad. Produktionen af konsumtionsmedel inskränkes i samma mån som sparandet sker, så att dessa medel nätt och jämnt räcka till hvad arbetarna kunna konsumera med sina arbetsinkomster och kapitalisterna med hänsyn till sina inkomster efter afdrag af hvad de spara.

Fortsätta nu kapitalisterna med att spara en del af sina inkomster och därvid iakttaga, att arbetets produktionsperiod förlänges i paritet med sparandet, gäller det nyss sagda. Men det blir då fråga om förutsättningarna för att detta skall kunna fortfara att äga rum. För att ej göra framställningen allt för komplicerad antager jag här, att arbetslönen utbetalas i konsumtionsmedel.

Det är nu tydligt, att under denna förutsättning det alltid kommer att finnas så mycket konsumtionsmedel, som behöfs med hänsyn till arbetarnas löner och kapitalisternas konsumtion. De senare kunna ju ej engagera mer arbetare än de kunna aflöna med hvad de spara af hvad de själfva annars kunnat konsumera. Å andra sidan ha kapitalisterna att, i samma mån som de spara, antingen förlänga produktionsperioden för de arbetare, de redan engagerat, eller ock, om de engagera nya arbetare, inrikta deras arbete på produktionsmedel i stället för de konsumtionsmedel dessa förut producerat.

Förutsättningen, för att det skall kunna fortgå på detta sätt, är emellertid, att det är tekniskt och ekonomiskt möjligt att förlänga den genomsnittliga produktionsperioden i paritet med kapitalisternas sparande. Beträffande hvarje särskild arbetsprestation yttrar sig gränsen härför först och främst tekniskt, men denna gräns är ej ensamt afgörande, utan härtill komma vinstutsikterna vid förlängningen. Deras roll är beroende af, om fri konkurrens råder eller ej. Här antages det förra alternativet. Denna gräns för förlängningen får sitt uttryck däri, att den af kapitalisterna ledda produktionen omsider måste komma att leda till produktion af konsumtionsmedel. Så länge det emellertid ännu finnas oengagerade arbetare, utgör detta ej något hinder för att produktionsperiodens *genomsnittliga* längd kan ökas, blott kapitalisterna iakttaga att i samma mån den af dem ledda produktionen måste inriktas på produktion af konsumtionsmedel, de engagera nya arbetare och inrikta deras arbete på produktion af produktionsmedel.

Men när slutligen alla samhällets arbetare engagerats af kapitalisterna, uppnås slutligen en gräns, vid hvilken en förlängning af produktionsperiodens genomsnittliga längd vid gällande arbetslöner blir mindre vinstgifvande än att bibehålla den redan uppnådda genomsnittliga längden. Fortgår sparandet äfven därefter, leder detta till, att kapitalisterna söka hvar för sig anskaffa mer arbetare, men då alla arbetarna redan af dem engagerats, leder konkurrensen mellan kapitalisterna blott till en stegring af arbetslönen, som absorberar det sparda.

Situationen kan då synas blifva, att hvad kapitalisterna spara öfverflyttas till arbetarna i form af tillskott till deras arbetslöner. Sparandet leder sålunda ej längre till bildandet af realkapital, och produktionsperiodens genomsnittliga längd förblir, trots sparandet, oförändrad. Vidare minskas kapitalisternas vinster icke blott för ögonblicket, utan äfven framgent, så länge arbetslönens uppnådda högre höjd bibehålles, och detta sistnämnda blir fallet, så länge ej vissa nya händelser inträffa, hvarom mera strax.

Sparandet har i detta fall uteslutande en rent negativ karaktär. Dess verkan är uttömd med att kapitalisterna afstå från att konsumera en del af sin vinst. Den positiva verkan däraf utlöses blott i en efterfrågan efter mer arbetskrafter, som ej kan förverkligas, då det ej finns mer arbetare

att få; enda följdén blir, att arbetslönerna stiga och kapitalvinsten minskas, d. v. s. att fördelningen ändras. På grund häraf leder sparandet ej till bildande af något realkapital. Nationalekonomiskt sedt är verkan sålunda densamma, som skulle ha inträdt om arbetarna på något sätt lyckats tilltvinga sig större andel i företagens produkter och företagarna varit förhindrade att med anledning däraf minska sin efterfrågan efter arbetare. Att detta resultat åstadkommits genom kapitalisternas sparande och därpå grundade inbördes konkurrens om en vinstutsikt, som under förhandenvarande förhållanden varit omöjlig att realisera, är blott en formell skillnad. Analoga fall äro ju mycket vanliga. Om vid uppkommen brist på en nödvändighetsvara konsumenterna äro ifriga att ej behöfva minska sin konsumtion däraf, och därför inskränka sin öfriga konsumtion för att kunna hvar för sig förvärfva sin vanliga ranson af den otillräckliga varan, så få de dock ej mer af denna, än om de underlåtit att så ifrigt konkurrera, utan enda följdén blir, att varans pris stiger och de få mindre af andra varor. Verkan blir densamma, som om säljarna själfva höjt priset.

Det föreligger emellertid ett faktum, som kunde synas vara svårklarligt enligt denna uppfattning. Kapitalisterna ha ju så tillvida sparat, att deras kapitalinsatser i företagen ökats på det sätt, att de ställt till företagens förfogande en del af sin vinst af företagen (en del af deras rätt att konsumera), hvadan företagens reala tillgångar borde ha ökats i motsvarande grad, enär företagen annars skulle ha mindre i sådana tillgångar än som motsvarar företagens kapitalfonder. Jag har visserligen här tills vidare eliminerat bruket af penningar, så att företagens kapitalfonder ej uttryckas i ett bestämdt penningvärde, utan i varor t. ex. spannmål. Men detta spelar ej någon roll härvidlag; företagens kapitalfonder i spannmål uttryckta ha ju ökats genom sparandet, och då borde denna ökning motsvaras af en ökning af företagens realkapitalnyttigheter. Detta skulle emellertid ej ha skett: realkapitalet har ju ej ökats.

Detta förhållande får sin förklaring på följande sätt. Ett företags kapitalfond är ett privatekonomiskt begrepp, som innefattar dels kapital i nationalekonomisk bemärkelse, dels hvad som blott är kapital i privatekonomisk bemärkelse. Till den förra delen höra endast realkapitalnyttigheter, d. v. s. sådana medel, som äro afsedda för framtiden. I den senare delen ingå däremot medel, som icke ha denna karaktär, utan konsumeras i nutiden. Dit hör den s. k. lönefonden (i den klassiska nationalekonomiens bemärkelse). Denna fonds storlek är variabel och varierar bl. a. allt efter arbetslönernas variationer. Den representerar ytterst det förråd af konsumtionsmedel, som hvarje företag måste disponera öfver för att kunna »förskottera» arbetslönerna; korrektare uttryckt är denna fond det förråd af konsumtionsmedel, hvarmed företagen förvärfva resultaten af arbetarnas arbetsprestationer, hvadan lönefonden kan karakteriseras såsom köpeskillingen för realkapitalnyttigheter. Ur nationalekonomisk synpunkt ingår sålunda lönefonden ej i landets kapital: den representerar ju tvärtom blott

(den större delen¹ af) något, som konsumeras i nutiden, d. v. s. raka motsatsen till kapital. Nationalekonomiskt sedt, är det resultatet af arbetarnas arbetsprestationer, som ingå i nationalkapitalet. Vore arbetare och kapitalister en enda klass, d. v. s. vore arbetarna såsom sådana äfven sparare, skulle begreppet lönefond ej existera, enär hvad som nu ingår i lönefonden då skulle utgöra den del af nationalprodukten, som arbetarna konsumera i nutiden. Att den s. k. lönefonden ökas, är sålunda ej något bevis för, att nationalkapitalet ökas, resp. ökas i samma grad. Stiger lönefonden, under det att ekvivalenten för lönefonden, resultatet af arbetarnas arbete, förblir oförändradt, förblir också realkapitalet oförändradt. Men detta innebär, att företagens (privatekonomiska) kapitalfonder kunna ökas, utan att realkapitalet ökas, nämligen om ökningen af de förra blott består i en ökning af företagens lönefonder.

I det här föreliggande fallet leder kapitalisternas sparande blott till att öka lönefonden, under det att realkapitalet förblir oförändradt; företagens kapitalfonder ökas på grund häraf, men detta åstadkommes sålunda endast genom lönefondens ökning. Denna ökning af lönefonden åstadkommes, som sagdt, på det sätt, att kapitalisterna använda en del af hvad de själfva kunnat konsumera till att öka sin efterfrågan efter arbetskraft, utan att produkten af arbetskraften undergår någon ändring. Det produceras sålunda lika mycket konsumtionsmedel som före sparandet och, då nu en större del af dessa konsumtionsmedel utbjudas mot arbetskraft och tillgången på arbetskraft ej ökats, framkallar detta med nödvändighet en stegring af priset på arbetskraft. Hade i stället hand i hand med sparandet den genomsnittliga produktionsperioden förlängts, hade detta inneburit, att produktionen af konsumtionsmedel minskats (och ersatts af produktion af produktionsmedel) i samma grad som sparandet minskat kapitalisternas konsumtion, samt att lönefonden sålunda förblifvit oförändrad. Då den vinstutsikt, som en dylik förlängning af produktionsperioden erbjuder, var lägre än den vinstutsikt, som en utvidgning af företagen med bibehållande af den genomsnittliga produktionsperioden oförändrad erbjuder under förutsättning af oförändrade arbetslöner, var emellertid en förlängning af produktionsperioden ur företagarnas privatekonomiska synpunkt utesluten, så länge arbetslönerna förblefvo oförändrade. I följd däraf kunde den ökning af företagens kapitalfonder, som det nya sparandet medförde, endast ske i form af en ökning af lönefondens storlek. Så länge denna ökning af lönefonden fortbestår, kommer också den i samband härmed inträdda höjningen af arbetslönen och minskningen af kapitalvinsten att fortbestå, utan att något ytterligare sparande härför behöfs. Skulle sparandet fortgå, blefve följden en ytterligare stegring af arbetslönen och minskning af kapitalvinsten, så länge som tillskottet af sparande endast leder till ökning af lönefonden. Men denna verkan af sparandet fram-

¹ Öfriga delen utgöres af hvad andra klasser konsumera.

kallar omsider en förändring häraf. I följd af den med sparandet fortgående minskningen af kapitalisternas vinster vid oförändrad genomsnittlig produktionsperiod inträder omsider en situation, då förlängning af denna period blir mer vinstgivande än att bibehålla densamma oförändrad. När detta skett och produktionsperioden förlänges, upphöra arbetslönerna att stiga och det därefter skeende sparandet leder åter till bildandet af realkapital. Denna situation fortbestår, tills vinsten af produktionsperiodens förlängning ånyo reduceras så mycket, att det ter sig fördelaktigare att utvidga företagen utan att öka den genomsnittliga produktionsperiodens längd; o. s. v.

Denna utveckling karakteriseras alltså af en alternering mellan två olika verkningar af sparandet: ökning af landets realkapital och höjandet af arbetslönerna (resp. lönefonden) och närmare bestämdt så, att ett senare skede icke upphäver eller väsentligen minskar den verkan, som inträdt under ett föregående skede; m. a. o. ökningen af realkapitalet sker väsentligen ej genom minskning af arbetslönerna, utan genom nytt sparande. Men förutsättningen för att utvecklingen skall fortgå på sistnämnda sätt är, att ej tekniska omhjälfningar äga rum. Ske åter mer genomgripande tekniska uppfinningar eller upptäckter af den art, att vinstutsikterna för förlängning af den genomsnittliga produktionsperioden blifva väsentligen större än förut, och det sparande som sker ej räcker till förlängningens genomförande, blir följden, att arbetslönerna nedtryckas. Förlängningen genomföres till en början visserligen blott så långt tillgången på realkapital och det nya sparandet det medger, men detta medför, att de företag, där detta sker, ej kunna sysselsätta samma antal arbetare som förut, hvilket nedtrycker arbetslönen. Denna minskning af arbetslönerna, innebär, såsom af det föregående framgår, en ökning af realkapitalet.¹ Denna ökning möjliggör utvidgning af de företag, där produktionsperioden undergått förlängning, med bibehållande af samma förlängning, så att en del af de afskedade arbetarna få anställning. Under fri konkurrens har vidare arbetslönernas sänkning till följd, att tendensen till förlängning af företagens produktionsperioder något hejdas. Afgörande för valet mellan kortare eller längre produktionsperiod äro ju de resp. vinstutsikterna. Vidare är, såsom redan förut antydts, förhållandet det, att vid en gifven teknisk utvecklingsståndpunkt aftar vinstutsikten för förlängning af produktionsperioden, i samma mån förlängningen blir längre. Då nu antalet arbetare i förhållande till realkapitalets storlek är större i företag med kortare produktionsperiod än i företag med längre sådan, så kommer hvarje lönesänkning att öka de förra företagens vinst relativt mer än de senares. Följden häraf är, att under fri konkurrens förläng-

¹ Det produceras i längden icke mer konsumtionsmedel än som behöfs. Minskas arbetslönerna, minskas behovet af konsumtionsmedel, då kapitalisterna ej öka sin konsumtion. Men att producera mindre konsumtionsmedel är ju detsamma som att producera mer produktionsmedel, d. v. s. förlänga den genomsnittliga produktionsperioden.

ningen af produktionsperioden ej kan gå så långt vid lägre arbetslöner som vid högre. När slutligen jämvikten återställs, äro alla arbetarna åter anställda ehuru mot lägre löner, den genomsnittliga produktionsperioden förlängd, realkapitalet ökad och kapitalisternas vinster också ökade.¹ Allt detta fortsätter att bestå, tills nya händelser inträffa, ägnade att åstadkomma ändring. Sparandets fortgående är en dylik händelse, som verkar på sätt förut angifvits.

Realkapitalets ökning står alltså i detta fall till väsentlig del i visst samband med arbetslönernas sänkning: från ser man från den ökning af realkapitalet, som samtidigt åstadkommits genom *direkt* sparande å kapitalisternas sida, återstår dock en realkapitalökning och denna är lika med minskningen af arbetslönerna. I det närmast följande är det blott fråga om denna senare del af realkapitalökningen. Denna ökning motsvaras ej af någon ökning af företagets kapitalfonder. Anledningen härtill är, att den genomsnittliga produktionsperiodens förlängning innebär en förskjutning inom företagets privatkapitalfonder mellan lönefonden och realkapitalet; den förra minskas och den senare ökas. Nämda förlängning innebär ju, att produktionen inriktas mer på produktionsmedel och mindre på konsumtionsmedel än förut, och detta är ju detsamma, som att lönefonden minskas och realkapitalet ökas (då här frånses från nytt sparande). Den kraft, som ytterst åstadkommer denna förskjutning, är ändringarna af relationen mellan den vinstutsikt, som ett bibehållande af den hittillsvarande genomsnittliga produktionsperioden erbjuder, och den vinstutsikt, som är förenad med en förlängning af nämnda period. När den senare öfverstiger den förra, inträder en *tendens* till förlängning af den genomsnittliga produktionsperioden, som vid oförändrade privatkapitalfonder endast kan förverkligas, genom att lönefonden minskas och därigenom den erforderliga ökningen af realkapitalet möjliggöres.

Såsom i inledningen omnämndes, ha förloppen i de två här skildrade fallen karakteriserats så, att i det förra fallet arbetarna få konsumera, hvad kapitalisterna spara, och att i det senare fallet arbetarna spara, men kapitalisterna erhålla det härigenom uppkommande realkapitalet.

¹ Proceduren för genomförandet af produktionsperiodens förlängning utan nytt direkt sparande från kapitalisternas sida kan teoretiskt tänkas försiggå på följande sätt, om alla vederbörande toga sig i de oundvikliga förhållandena, d. v. s. om tanken, att fullt fri konkurrens äger rum, tänkes fullt ut, så att bl. a. lönernas nedtryckning sker, utan att något afskedande behöfver äga rum. Suräfvän från företagets sida att förlänga företagets produktionsperioder antages utlösa sig etappvis, så att hvarje gång en liten förlängning eftersträfvats och genomföres. Den första etappens beträdande leder till en sådan nedtryckning af lönerna, resp. minskning af lönefonden, att därigenom denna produktionsperiodförlängning möjliggöres genom ökning af realkapitalet o. s. v., tills slutligen genom lönernas sänkning och vinstutsiktens minskande med produktionsperiodförlängningens fortskridande den punkt nås, när ytterligare förlängning vid gällande arbetslöneshöjd ej medför större vinst än att ej förlänga produktionsperioden.

Beträffande det förra fallet har ju denna karakteristik visst skäl för sig. Men om det senare fallet gäller detta icke helt och hållet. Där innebar förändringen ju, att den förut genom kapitalisternas sparande uppkomna ökningen af lönefonden förvandlades till realkapital; hvad som sker är sålunda i grunden, att kapitalisterna nu taga tillbaka hvad arbetarna under ett föregående skede erhållit i följd af kapitalisternas sparande. Först då förskjutningen i fördelningen gått så långt, att arbetslönerna i följd af de tekniska omhvälfningarna sjunka djupare ned, än som motsvarar de höjningar af dessa löner, som kapitalisternas sparande dessförinnan framkallat, kan karakteristiken i fråga vara berättigad. Därvid spela två förhållanden en roll. Hela läran om fördelningen lider af en oklarhet beträffande själfva uppfattningen af delningen. Resultatet af en dylik kan anges på två sätt: dels i absoluta belopp, dels i kvotdelar af det hela, som skall delas. I fall, såsom i det föregående skett, det abstraheras från att det hela, som skall delas, kan ändras, spelar nämnda förhållande ej någon roll, enär ju då ett större belopp nyttigheter också representerar en större kvotdel af det hela. Men om det hela ändras, blir saken en annan; vid en delning i kvotdelar kunna ju ej alla delarna samtidigt stiga eller sjunka, hvilket däremot är möjligt, om delningsresultatet anges i absoluta belopp. Emellertid måste jag här lämna denna fråga åsido. Här är blott af intresse, att, då arbetslönerna, i nyttigheter uttryckt, ökats genom produktivitets stegring, det blir möjligt att genom förlängning af den genomsnittliga produktionsperioden frångå arbetarna mer än de förut vunnit genom sparandet. — Det andra förhållandet, som ofvan afsågs, är, att detta nedtryckande af arbetslönen utöfver hvad sparandet förut tillfört arbetarna äfven möjliggöres genom att grunderna för fördelningen mellan arbetare och jordägare ändras, så att det väsentligen kapitallösa arbetets afkastning sjunker.

Jag berörde sid. 241 den inskränkning af giltigheten af satsen om gränsproduktiviteten såsom norm för fördelningen, som Wicksell framhållit. Denna inskränkning innebär, att kapitalets gränsproduktivitet ej alltid är bestämmande för kapitalräntans höjd, i det att kapitalräntan kan vara högre än kapitalets gränsproduktivitet. När sparandet, såsom i det första af de ofvan behandlade fallen, blott leder till ökning af företagets lönefonder, men lämnar realkapitalets storlek oberörd, skulle ett exempel härpå föreligga: detta sparande leder ju ej till någon ökning af nationalprodukten, så att t. o. m. bruttoafkastningen af det nya sparandet blir noll. Det ser ut, som om Wicksell just afsåg detta fall (se hans föreläsningar sid. 154). Men den förklaring af företeelsen, som Wicksell gifver, torde kunna kompletteras på detta sätt. Afvikelsen beträffande kapitalet och dess andel i fördelningen skulle ju vara den, att under det att arbetslönen och jordräntan skulle sjunka till noll (naturligtvis blott teoretiskt taget hvad arbetet beträffar), ifall arbetets resp. jordens gräns-

produktivitet sjönke till noll, så skulle detta ej gälla kapitalräntan, som skulle förblifva positiv, äfven om kapitalets gränsproduktivitet sjönke till noll. Men denna skillnad har sin väsentliga grund i ett särskildt förhållande, som ej nödvändigtvis måste existera. Om det finnes sådant öfverskott på arbetskraft, resp. jord, att deras gränsproduktivitet sjunker ned till noll, är det omöjligt att under fri konkurrens få bort detta öfverskott; åtminstone är detta förutsättningen för satsens giltighet. Därest ej fri konkurrens råder, skulle naturligtvis arbetarna draga öfverskottet af arbetare ur marknaden och underhålla dem arbetslösa. Hvad åter kapitalet beträffar, kommer öfverskottet äfven under fri konkurrens vanligen att försvinna: det förvandlas till lönefond (resp. jordräntefond) och konsumeras. I följd däraf stiger kapitalets gränsproduktivitet igen. Nu kan det emellertid tänkas, att öfverskottet af kapital icke försvunne, nämligen om arbetare och jordägare sparade tillskottet till deras arbetslöner och jordräntor. I detta fall skulle kapitalräntan otvifvelaktigt sjunka till öfverensstämmelse med kapitalets gränsproduktivitet.

Den föregående framställningen innehåller alltså blott och bart en utredning af, i hvad mån, under fri konkurrens, vissa händelser inverka ändrande på fördelningen, nämligen dels sparandet, dels tekniska omhvälfningar. För att karaktären af denna inverkan måtte skarpt framträda, har jag eliminerat inverkan af öfriga faktorer på fördelningen. Antalet af dessa faktorer är stort. Ändring af arbetareantalet, resp. arbetsmängd pr arbetare, svårigheten att byta yrke, ändring af produktiviteten och grunderna för fördelningen af dess resultat, lagarna för sparandet, företagsamhetslustens ändringar och dess orsaker, att jorden är en begränsad faktor, penningvärdets förändringar, m. m., höra hit. Framställningen har därigenom blifvit mycket abstrakt. Den är, som synes, baserad på den utbyggnad af läran om fördelningen, som skapats af Böhm-Bawerk och Wicksell, men behandlar blott vissa skeden däraf.

En här eliminerad faktor, nämligen penningvärdets förändringar, måste jag dock beröra.

I allmänhet sjunker penningens värde. Denna sänkning är, säges det, till nytta för kapitalisterna¹ och till nackdel för arbetarna. Detta är nog i det hela riktigt, men gäller ej i lika mån för alla orsaker till penningvärdets försämring.

Emitterar staten pappersmynt eller om statens upplåning direkt eller indirekt framkallar en ökning af sedelutgifningen, framträder penningvärdets förändring först i en allmän varuprisstegring. Stegringen af arbetslönerna kommer efter, såsom följd af varuprisernas stigande. Samma gäller, om försämringen beror på inflytelser från utlandet; ökar utlandet sin

¹ Att äfven en del kapitalister, nämligen de som utlåna penningkapital, också lida och mest af alla samhällsklasser, spelar här ej någon roll.

penningmängd, stiga varupriserna i utlandet, hvilket framkallar import-öfverskott med guldutflöde till inlandet samt stegring af varupriserna i inlandet, först export- och importvarornas och sedan de öfrigas. Äfven här kommer arbetslönens stegring i efterhand.

Om åter försämringen af penningens värde framkallas därigenom, att låneräntan hålles för låg i förhållande till vinstutsikterna för användning af realkapital, *kan* förloppet bli ett annat. Denna orsak kan ju verka på det sätt, att företagarna, lockade af den extra vinst, som den för stora differensen mellan nämnda vinstutsikter och låneräntan innebär, öka sin upplåning af penningkapital för att utvidga sina företag. Däraf uppstår en ökning af efterfrågan efter arbetskrafter, som i den mån tillgången ej ökas, leder till en stegring af arbetslönerna; först därefter och väsentligen på grund af den ökade efterfrågan från arbetarnas sida efter varor stiga prisen på konsumtionsmedlen. I detta fall är arbetarnas ställning sålunda en helt annan än i förra fallet.

Men arbetarna kunna försämrå denna sin fördelaktiga ställning. De förblanda lätt den ökning af efterfrågan efter deras arbetskraft, som af förevarande orsak uppstår, med det fall, då brist på arbetskraft inträddt och därigenom arbetslönerna tendera att stiga. På grund af denna sammanblandning komma arbetarna att erbjuda sig att arbeta på öfvertid, äfven när den ökade efterfrågan efter arbetskraft blott beror på penningvärdets försämring. Därigenom förhindra de, att lönestegringen pr arbetsprestation kommer att stå i öfverensstämmelse med varuprisstegringen. Reallönen blir lägre än förut.

Stegring af penningens värde förekommer enligt den vanliga uppfattningen mycket sällan. Många nationalekonomer antogo, att en dylik stegring ägde rum mellan 1880-talets och 1890-talets midt och berodde på en minskning af guldproduktionen i förening med stegrade kraf på guld för monetära behof. Denna sällsynthet gäller emellertid blott mer varaktig stegring af penningens värde. Däremot torde nog penningvärdestegring förekomma såsom ett led i den allmänna penningvärdesänkningen. Under haussen sjunker penningens värde relativt betydligt, men efter krisen stiger detta värde.

Är penningräntan för lån för hög i förhållande till vinstutsikterna, framkallas en stegring af penningens värde, genom att upplåningen minskas och efterfrågan efter arbetskraft likaså. Detta leder till sänkning af varupriserna. Men kausalsammanhanget kan i andra fall vara det motsatta; varornas priser sjunka först, och detta framkallar sträfvan att inskränka driften, som leder till sänkning af penninglönerna.

När vare sig penningvärdet sjunker eller stiger, kunna dessa ändringar framkalla ytterligare ändringar i samma riktning. Sedan varupriserna en gång börjat stiga eller sjunka, blir detta stigande, resp. sjunkande i sin tur orsak till nytt stigande, resp. sjunkande; det är tron, att prisstegringen resp. prissänkningen skall fortgå, som här framkallar den ökning

eller minskning af efterfrågan resp. minskning eller ökning af utbudet, som i sin tur framkallar resp. varuprisändring. Äfven de som inse, att det blott försiggår en förändring af penningens värde, tvingas med i denna rörelse: är penningens värde i sjunkande, är ju den rätta politiken att ha så litet penningar eller fordringar på penningar som möjligt, hvilket innebär, att den, som sålt varor, måste skynda sig att köpa nya; och tvärtom när penningens värde stiger, då det gäller att sälja de i pris sjunkande varorna så fort som möjligt.

De två förlopp, som här ofvan skildrats, torde spela en viss roll för konjunkturväxlingarna.

Det första förloppet skulle framträda under stagnationstiden, baissen, sedan krisen, som afbrutit den föregående uppsvingsperioden, haussen, öfvervunnits och lugna förhållanden inträddt. Under denna tid är en stark hämsko lagd på företagsamheten och därigenom på tendensen till produktionsperiodens förlängning, medan ändock sparandet fortgår som vanligt. Detta skulle ha till följd, att lönefonden skulle ökas och arbetslönerna stiga. Men hela det nytillkomna sparandet komme nog ej att utlösa sig på detta sätt. Företagsamhetens försvagande kan äfven leda till, att företagen mer än vanligt låta varulagren tillväxa i hopp om bättre afsättningsvillkor i framtiden, hvilket, såsom Wicksell, som framställt denna supposition,¹ framhåller, underlättas genom räntefotens låga höjd. Visserligen kan invändas, att, så länge varuprisen äro i sjunkande, detta motverkar benägenheten att hålla varor på lager. Men då valet står mellan att öka lönefonden och att öka varulagren, kan det befinnas lämpligt att använda båda sätten. Nu är det visserligen sant, att *penninglönerna* under baissen antingen sjunka eller förbli oförändrade, men detta är mycket väl förenligt med en stegring af lönernas reala storlek, i det att varupriserna sjunka mer än penninglönerna. Varuprisens sjunkande, ett arf från krisen, är därvid det primära och penninglönernas sjunkande blir en följd däraf; därvid är också att ta med i räkningen, att en gång inträdd varuprissänkning är ägnad att framkalla ytterligare sådan sänkning. Det är därför mycket möjligt, att reallönen stiger under baissen. Dock kan förskjutningen i värdeförhållandet mellan varorna och arbetskraften ej bli för stor, enär i så fall lagring af varor skulle blifva förmånligare än att producera nya.

När haussen inträder och i synnerhet om den framkallas af betydelsefulla uppfinningars exploaterande, blir följden en stark tendens till förlängning af produktionsperioden, till hvars genomförande de löpande besparingarna ej räcka. Men i haussens början finnes en tillgång i de realkapitalreserver, som ökningen af varulagren under den föregående baissen

¹ Se denna tidskrift årg. 1908, sid. 373.

representerar. Sedan denna tillgång användts, sker förlängningen af den genomsnittliga produktionsperioden på arbetarnas bekostnad genom sänkning af arbetslönernas reala belopp; d. v. s. lönefonden förvandlas delvis till realkapital. Haussen näres sålunda af lagerbildningen och den reala lönestegringen under baissen. Penningvärdets försämring förmedlar denna process. De stora vinstutsikterna i följd af de tekniska uppfinningarna och den låga låneräntan från baisseperioden framkalla ökad upplåning och tendens till stigande penninglöner. Sistnämnda tendens motverkas dock väsentligen dels af produktionsperiodens förlängning, dels af att arbetarna arbeta på öfvertid. Vidare stiga prisen på konsumtionsmedlen i följd af penningvärdeförsämringen. Stegringen af penninglönerna kan därför vara mycket väl förenlig med en betydande sänkning af reallönen för hvarje särskild arbetsprestation.

Min mening är icke att med denna skisserade framställning lämna annat än en hypotes, som behöfver en mycket grundlig och noggrann pröfning.

III. Till frågan om kapitalräntans minimum.

I flere af sina nationalekonomiska skrifter har professor Cassel sökt lösa den gamla tvistefrågan, om det finnes någon gräns för kapitalräntans sjunkande. Cassel kommer till det resultat, att det finnes en sådan undre gräns, och att denna ligger ofvan räntans nollpunkt. För att detta resultat skall vara riktigt bindande bevisadt, erfordras, att det gäller äfven för det fall, att tillgången på arbetskraft upphört att ökas. I det följande inskränker jag mig till detta fall.

Min mening är emellertid icke att här upptaga problemet i dess helhet till lösning, och jag kommer därför ej att beröra alla de bevis, som Cassel anför till stöd för sitt påstående. Uppgiften för dessa rader är blott att uppvisa, att ett af de skäl, som Cassel anför och vid hvilket han synbarligen lägger stor vikt, är ohållbart. Äfven om hvad jag här söker visa befinnes vara riktigt, är därmed hufvudfrågan ej löst, utan blott en stötesten för denna lösning undanröjd.

Cassels bevisföring löper utefter hufvudsakligen två linjer. Han söker dels visa, att ökningen af kapitalet afstannar, då kapitalräntan sjunkit till en viss punkt, som ligger väsentligt öfver nollpunkten. Dels urgerar han, att äfven om kapitalökningen skulle kunna tänkas fortgå, äfven sedan kapitalräntan alldeles försvunnit, skulle emellertid å andra sidan efterfrågan efter dispositionen öfver fast kapital stiga i en så enorm grad, att kapitalökningen ej skulle kunna hålla jämna steg med denna efterfrågan. Äfven om kapitalökningen skulle ständigt fortfara, skulle det dock stän-

digt finnas en knapphet på kapital, hvilken skulle hindra kapitalräntan att sjunka under en viss gräns.

Äfven i sitt sista arbete »Theoretische Socialökonomie» vidhåller Cassel denna argumentering. Jag anser mig böra här ordagrant, men med af mig gjorda kursiveringar, återge denna, hvilken förekommer å sid. 191. Cassel yttrar: »Wäre der Zinsfuss gleich Null, so würde doch *die reine Nutzung dauerhafter Güter den Menschen ganz umsonst zur Verfügung stehen*, d. h. es müssten wohl Unterhalt und Erneuerung bezahlt werden, *die Nutzung als solche würde aber ein freies Gut sein*. Dies ist aber nach dem für jede Wirtschaft grundlegenden Prinzip der Knappheit nur für solche Güter möglich, die in Überfluss vorhanden sind. — Wenn die Kapitaldisposition frei zu haben wäre und man sich also nicht um ein Wirtschaften mit derselben kümmern brauchte, dann würde es *überhaupt nicht länger eine Grenze für die Ansprüche auf Kapitaldisposition geben*. Die Ansprüche auf dauerhaften Güter würden sich dann *ins unermessliche steigern*. Die ursprünglichen *Anlagekosten würden nichts zu bedeuten haben*, da sie doch nicht verzinst zu werden brauchten. Unter solchen Verhältnissen würden natürlich die phantastischsten Unternehmungen als lohnend erscheinen und die Festlegung enormer Summen fordern. Es liegt aber auf der Hand, dass damit die ganze Wirtschaft in falsche Bahnen hineingelenkt werden würde: wenn *unbegrenzte* Mengen von Produktivkräften der Herstellung von sehr dauerhaften Anlagen gewidmet werden könnten, müssten diese der laufenden Bedürfnisbefriedigung in grossem Umfang entzogen werden und die Gesellschaft würde sich in einen Zustand zurückgesetzt finden, wo die Menschen unter grössten Anstrengungen und gleichzeitig grösster Not ägyptische Pyramiden zur Erbauung kommender Jahrtausende ausführten.»

Den bild af den ekonomiska sidan af samhällslifvet, som bildar bakgrunden för Cassels uttalande, är denna. Samhället är uppdeladt i två grupper: de som bilda kapital, och de som icke bilda kapital. Den senare gruppen sammanfaller i det väsentliga med arbetareklassen. Så länge nu betalning för rätten att bruka kapitalet måste erläggas, är arbetarnas efterfrågan efter disposition öfver kapital begränsad. Men om för rätten att disponera öfver kapital ingen betalning behöfver erläggas, kommer efterfrågan efter sådan disposition att bli obegränsad. Ingen än så stor tillgång på kapital kunde tillfredsställa denna efterfrågan. Detta beror på, att nämnda efterfrågan skulle inriktas på allt varaktigare och varaktigare former af kapital, omfattande sekler eller tusentals år, m. a. o. obegränsade tidrymder. För att tillfredsställa denna efterfrågan skulle det sålunda krävas obegränsade tillgångar på kapital. Men detta vore omöjligt att åstadkomma.

Kärnpunkten i Cassels bevisföring kan därför sägas vara, att när räntan sjunker ner till noll, blir kapitalet en s. k. fri nyttighet, och efterfrågan lika stor som efter sådana nyttigheter. Denna slutsats är felaktig.

Men äfven om man godkände den, blefve verkan ej den af Cassel nämnda. Fria nyttigheter äro sådana, som alla ha tillgång till efter behof och utan ekvivalent. Men sådana nyttigheter samlar man ej på lager och allra minst bekymrar man sig om att samla för 100- eller 1000-tals år fram i tiden. Har man i närvarande tid fri och öfverflödigt tillgång och ingen anledning att befara ändring i framtiden, låter man framtiden sköta sig själf. Men satsen, att kapitalet, när räntan är noll, icke skulle fortfara att vara en ekonomisk nyttighet, håller ej streck. Här framträder lämpligheten af den sid. 241 berörda terminologien med utgångspunkt från kapitalets bruttoandel och distinktionen mellan positiv och negativ kapitalränta. Den som brukar andras kapital får betala två afgifter: kapitalräntan och ersättning för underhåll och förnyelse af kapitalet. När den förra faller bort, kvarstår dock den senare. M. a. o. i det här antagna fallet skulle arbetarna ej erhålla kapitalet gratis, utan de skulle få förrätta allt det arbete, som behöfdes för att hålla kapitalnyttigheterna i fullgodt skick. Häri ligger en kraftig begränsning af efterfrågan efter kapital. Cassel tror t. ex., att bara arbetarna få slippa betala ränta å det i bostäder nedlagda kapitalet, komma de att efterfråga stora lyxvåningar, ja hvarför ej, då det enligt Cassel ingenting kostar, ett eller flere små slott per arbetare. Men då arbetarna äro förpliktade att hålla dessa bostäder resp. slott i fullgodt skick, men ej förfoga öfver mer arbete än sitt eget, som antagligen då blifvit, betydligt reduceradt (3-timmarsdag kanske), kan detta ej ske, äfven om tekniken i proportion minskat underhålls- och förnyelsekostnaderna. Detta, att underhålls- och förnyelsekostnader krävas, är ett uttryck för att kapitalet ej upphört att vara en ekonomisk nyttighet. Ty det förekommer ju aldrig, att en ekonomiskt förståndig man bekymrar sig om att underhålla och förnya fria nyttigheter. Det är sålunda där, vid underhålls- och förnyelsekostnaderna, gränsen går mellan kapitalet som ekonomisk och fri nyttighet. Cassels farhåga är sålunda alldeles omotiverad. Ty är kapitalet en begränsad, ekonomisk nyttighet, äro arbetarnas efterfrågan efter kapital begränsad; är åter kapitalet en fri nyttighet d. v. s. en nyttighet, som hvar och en är säker om att få, när helst det behöfs, blir det ej någon efterfrågan alls annat än för ögonblicket. Naturligtvis hindrar detta ej arbetarna att, såsom Cassel med bekymmer befarar, slå sig på att bygga pyramider, men då måste de själfva släppa till det arbete, som behöfs, och detta kommer väl att lägga en hämsko på deras begär efter pyramider.

IV. Penningens specifika egenskap.

I forna dar var ett af nationalekonomerna med förkärlek omfattadt diskussionsämne, huruvida penningen (hvarmed afsågs sådan som bestod

af en vara) var en vanlig vara eller mer eller mindre än vara. Ehuru något olämpligt formulerad, har denna fråga en berättigad kärna. Denna har dock, såvidt jag vet, ej på fullt riktigt sätt klarlagts. Penningens egenskaper äro ju ingående behandlade och ingen af dessa har undgått uppmärksamheten, men hvilken af dessa egenskaper är den för penningar specifikt egendomliga, har icke tillräckligt skarpt framhåfts.

Vanligen framhålles, att det egendomliga för penningen är, att en mindre mängd kan göra samma nytta som en större mängd, därför att olikheten i mängd kompenseras af penningens cirkulationshastighet. Betecknas den omsatta varumängden med T , medelpriset pr varuenhet med P , penningmängden med M och penningens genomsnittliga cirkulationshastighet med V , får man två uttryck för omsättningens värde uttryckt i penningar, nämligen PT och MV , hvilka måste vara lika. Men MV förblir oförändradt, om M — penningmängden — ändras, blott V — cirkulationshastigheten — ändras i motsatt riktning, men i samma grad.

Denna egenskap hos penningen är ju af största betydelse, men den är ej för penningen specifik, utan förefinnes äfven hos andra medel och är blott ett specialfall af den allmänna företeelsen, att ett intensivare bruk af ett medel ökar dess nyttiga verkningar och möjliggör att vinna en gifven mängd nytta med mindre mängd medel. Ett exempel härpå är, då fabriksbyggnader användas dygnet om, i stället för blott på dagen, hvilket kan leda till, att det häri nedlagda realkapitalet skulle kunna fördubblas i effektivitet. Ett annat för det föreliggande ämnet ännu lämpligare exempel erbjuda transportanstalterna. Här föreligger fullständig analogi med penningvärdet. Betecknas den pr järnväg befordrade totala varumängden med T_1 , storleken af den i medeltal pr järnvägsvagn transporterade lasten med L , antalet järnvägsvagnar med M_1 och vagnarnas cirkulationshastighet med V_1 , så blir ju $M_1 \times V_1 \times L = T_1$ eller $M_1 \cdot V_1 = T_1 \cdot \frac{1}{L}$ där $\frac{1}{L}$ får betydelsen af den del af en vagns lastförmåga, som en enhet vara tar i anspråk. Ju hastigare järnvägsvagnarna cirkulera (ju större V_1), desto färre antal vagnar (desto mindre M_1) behöfs för att transportera den totala varumängden (T_1) vid ett gifvet ianspråktagande af hvarje vagns lastförmåga $\left(\frac{1}{L}\right)$. Sålunda i full analogi med innebörden af ekvationen för penningväsendet $M \times V = P \cdot T$.

Den verkliga för penningen specifika egenskapen framgår af en jämförelse mellan dessa två ekvationer, om de skrivas sålunda:

$$M_1 \cdot V_1 \cdot L = T_1 \text{ och}$$

$$M \cdot V \cdot \frac{1}{P} = T$$

där $\frac{1}{P}$ i senare ekvationen får betydelsen af den varumängd, som hvarje penningenhet, hvarje gång den byter ägare, omsätter.

Jämföres L (storleken af last pr järnvägsvagn) med $\frac{1}{P}$ (den varumängd som med hvarje penningenhet — t. ex. 1 krona — öfverflyttas), finner man, att de spela samma roll. Förbli T och T_1 (den med penningar omsatta varumängden, resp. den med järnvägsvagnarna transporterade totala lasten) samt V och V_1 (penningens resp. järnvägsvagnarnas cirkulationshastighet) oförändrade, ändras M och M_1 (mängden penningar, resp. antalet järnvägsvagnar) i samma grad men i motsatt riktning som L och $\frac{1}{P}$ (se ofvan). Detta är likheten, men skillnaden är, att L (storleken af lasten pr järnvägsvagn) har ett maximum, under det att $\frac{1}{P}$ (storleken af den varumängd, som medelst hvarje penningenhet öfverflyttas till annan ägare) ej har något maximum: med en järnvägsvagn kan högst en viss last transporteras, med en penningenhet kan en huru stor som helst varumängd öfverflyttas. Man kan sålunda ej i oändlighet minska antalet järnvägsvagnar genom att öka lasten pr järnvägsvagn, men man kan i oändlighet öka den varumängd, som med hvarje penningenhet öfverflyttas. Detta senare sker, genom att penningens värde höjes.

En mindre penningmängd gör alltså äfven vid oförändrad cirkulationshastighet precis samma omsättningsnytta, som en större sådan; denna nytta kan ej ökas, genom att penningmängden ökas, och ej minskas, genom att penningmängden minskas. Att dessa satser i fråga om penningen gälla generellt, d. v. s. undantagslöst, är den specifika egenskapen hos penningen såsom omsättningsmedel.¹ Kännedom om detta förhållande är mycket gammal.²

Är penningens cirkulationshastighet ej konstant, får satsen följande formulering: ändring af penningmängden eller af penningens cirkulationshastighet inverkar ej på den omsättningsnytta, som ett lands penningförråd kan åstadkomma.

Detta förhållande är ju emellertid ej bestämmande för frågan, om och huru penningmängd och cirkulationshastighet *böra* ändras, utan har blott den betydelsen, att man vid afgörande af frågor om dylika ändringar har att beakta, att någon ökning eller minskning af penningens omsättningsnytta ej blir följden däraf.

¹ Nu nämnda satser bilda den ena beståndsdelen af kvantitetsteorien. Den andra beståndsdelen utgöres af lösningen af problemet, hvad som är orsak resp. verkan, då penningmängd och penningens värde vid oförändrad cirkulationshastighet variera i samma grad men i motsatt riktning.

² Se Hume, *Essays, literary, moral and political*; essay XXV On money.

De förhållanden, som beröras af en ändring af nämnda faktorer äro: 1) penningens värde, 2) kostnaden för penningväsendet och 3) företagsamhetens utveckling.

Punkt 2) är af betydelse endast beträffande vissa slags penningar, nämligen som kosta varor (guld etc.). Här går intresset ut på att minska penningmängden. Detta kan ske så, att penningens värde stiger, men endast om ej cirkulationshastigheten ökas i samma grad som penningmängden minskas, eller ej andra penningssorter, som ej kosta varor (sedlar och giropengar), träda i stället. Denna punkt kan därför här lämnas åsido, då det ju alltid kan ordnas så, att detta intresse tillgodoses, utan att de andra beröras.

Hvad de två andra intressena beträffar, gäller, att en sänkning af penningens värde inverkar stimulerande på företagsamheten och en höjning af penningens värde deprimerande på företagsamheten. Förblir penningens värde oförändradt, kommer företagsamhetslusten att bero ensamt af de öfriga faktorer, som inverka på denna.

Stimuleras företagsamheten genom dessa andra faktorer, uppstår en *tendens* till sänkning af penningens värde, enär företagarna då öka sina inköp, drifva upp priserna, öka sin upplåning och därigenom öka penningmängden resp. cirkulationshastigheten.

Hämmas företagsamheten af andra orsaker än en ändring af penningens värde, verkar detta höjande på penningens värde af motsvarande skäl.

Vid hvarje afgörande beträffande penningvärdets reglering spelar alltså verkan på företagsamheten en roll, och likaså måste hänsyn till penningvärdet tvinga till öfvervägande, om man skall låta ändringar i företagsamheten göra sig gällande med sin fulla kraft eller ej.

Valet mellan de olika alternativ, som härvid erbjuda sig, beror alltså på betydelsen af penningvärdets upprätthållande, resp. dess ändringar, jämförd med betydelsen af företagsamhetslustens förändringar. Och därvid gäller det, att beträffande denna fråga rörande penningvärdet det är de intressen, som beröras af detta värdes upprätthållande resp. ändring, som blir bestämmande. Ty storleken af penningens värde är ju i och för sig en alldeles likgiltig sak.

Konstrueras frågan på detta sätt, är det tydligt, att det ej är möjligt att ens ur teoretisk synpunkt ge ett allmängiltigt svar på densamma.

Detta bör ju beaktas vid behandlingen af frågan om vårt penningvärdes reglering, som nu åter synes behöfva bringas mer akut på dagordningen. Men ehuru det sålunda gäller att vid dess lösning »laga efter lägligheten», så innebär denna regel ej detsamma som principlöshet. De synpunkter, som här framhållits, ge t. ex. alls intet stöd åt den vacklande politik, som vår riksbank tillämpat under de sista två à tre åren.